

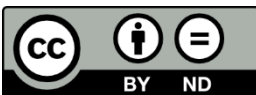
Etica în pandemie

Nicolae Sfetcu

10.10.2020

Sfetcu, Nicolae, "*Etica în pandemie*", SetThings (10 octombrie 2020), DOI: 10.13140/RG.2.2.28443.69929, URL = <https://www.setthings.com/ro/etica-in-pandemie/>

Email: nicolae@sfetcu.com

Acest articol este licențiat sub Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International. Pentru a vedea o copie a acestei licențe, vizitați <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>.

Abstract

Cele mai mari instituții medicale și diverși eticieni pledează pentru o abordare utilitaristă în perioadele de crize de sănătate publică, pentru a maximiza beneficiile pentru societate, în conflict direct cu viziunea noastră obișnuită (kantiană) privind respectul față de persoane ca indivizi. O problemă centrală a utilitarismului este că nu există nicio modalitate clară de a evalua alegerile morale, inclusiv în deciziile medicale. În general, în medicină se respectă etica medicală kantiană. Dar în pandemie, când resursele sunt sărace, trebuie făcute alegeri profunde, de viață și moarte. În aceste situații principiile utilitarismului oferă cel mai bun răspuns, cu trecerea de la un model de gândire centrat pe pacient la un model de gândire centrat pe societate.

Scepticismul pune în discuție validitatea unora sau a întregii cunoștințe umane. (The Free Dictionary 2020) Este un fir care trece prin multe discuții filosofice ale epistemologiei. Scepticismul moral consideră că nu există nicio cunoaștere a ce e drept și ce e greșit, a binelui și a răului. Iar scepticismul lumii externe este teza conform căreia nu ar putea exista cunoștințe cu privire la chestiuni în afara minții unuia. (Sfetcu 2020)

În fapt, toți suntem sceptici în cel puțin unele dintre simțuri, sau cunoașteri. Dar scepticismul este considerat un rău printre mulți filozofi, care au conceput întregi programe intelectuale special în scopul înfrângerii scepticilor.

Dar există o virtute a scepticismului crucială pentru o democrație sănătoasă. Tradiția sceptică antice spune că umilința intelectuală este o virtute. Nu este o slăbiciune să recunoști că nu știi, că nu ai răspunsuri.

Astăzi, trăim într-o lume care provoacă o judecată aproape instantanee. Suntem inundați de apeluri la ultraj, sprijin, indignare și simpatie. Norma explicită este că tăcerea constituie un fel de complicitate, iar neexprimarea opiniei este ea însăși o aprobare.

Trăim într-o lume în care informațiile au devenit din ce în ce mai dificil de prelucrat. O lume cu știri false sofisticate și capacități profunde, combinate cu tehnicile vechi de manipulare, ca în George Orwell, o lume în care viața virtuală gen Matrix influențează deciziile noastre din lumea reală.

Suferim de prejudecăți de confirmare. Mai mult decât atât, credințele noastre ne împiedică să detectăm raționamentele rele. Conform unui studiu celebru, avem mai puține probabilități să descoperim erori formale în argumente atunci când avem concluzii pe care le considerăm agreabile. Convingerile noastre nu sunt doar lucruri pe care le consimțim, ci sunt lucruri care ne determină. Miza credințelor este mare, iar noi, odată ce le avem, tindem să le păstrăm.

Furnizorii de conținut concurează pentru atenția noastră, oferind imagini și mesaje mai mult sau mai puțin manipulative. Suntem încurajați să punem accent pe judecata instantanee, pe baza căreia să se poată construi o narațiune conformă scopurilor, cu o dietă de informații care să ne ferească de viraje neprevăzute.

Toate aceste aspecte sunt groaznice pentru democrație. Ne pot face să ne simțim implicați în politica zilei, dar este doar o problemă sau un marketing din ce în ce mai elaborat. Politica reală este a marilor interese comerciale care se bazează doar pe percepțiile noastre. Când capacitățile noastre de judecată sunt externalizate în acest fel, pierdem sensurile reale.

Tradiția sceptică antică ne învață importanța suspendării judecății, chiar și în fața apelurilor persistente de acordare cu realitatea aparentă. Aikin și Talisse, în *The Democratic Virtues Of Skepticism*, (Messerly 2020) ne îndeamnă să facem pasul înapoi din imediat, nu ca o modalitate de a ne separa de lume, ci ca o strategie pentru a o aprecia corect. Suspendarea judecății este un precursor necesar pentru evaluarea corectă a gradului adecvat de încredere pe care ar trebui să-l atașăm la o credință.

Într-o democrație, proiectul de auto-guvernare între egali politici ne îndeamnă la smerenie intelectuală. Judecățile trebuie să depindă de dovezile luate în considerare.

Trebuie să fim deschiși la noi dovezi, capabili să auzim pe cei cu care nu suntem de acord, să le auzim motivele. Aceasta este adevărata democrație; egalitate cu cei cu care nu suntem de acord

Scepticii consideră că foarte puține opinii merită să fie consimțite, dar consideră, de asemenea, că aproape fiecare punct de vedere merită luat în serios suficient pentru a fi investigat. Trebuie să luăm în serios părerile concetățenilor noștri, deoarece acestea sunt egalii noștri. Pentru

aceasta, trebuie să găsim o modalitate de a încetini înclinația noastră de a forma în mod grăbit credințele.

Cine decide „ce este cel mai bun” pentru un individ? Principiul binefacerii poate intra în conflict cu interesul individual al pacienților. Justiția distributivă are în vedere accesul la îngrijire și resurse în mod echitabil. Justiția retributivă este preocupată de sancționarea infracțiunilor. (Riggs 2020)

În 2011, Centrul pentru Controlul și Prevenirea Bolilor din SUA (CDC) a publicat un document despre etica alocării ventilatoarelor în timpul unei pandemii, afirmând că „Norma utilitaristă de maximizare a numărului de vieți salvate este larg acceptată în timpul unei urgențe de sănătate publică”. (Centers for Disease Control and Prevention 2011)

Utilitarismul poate genera obstacole morale personale, etice și practice semnificative pentru furnizorii de servicii medicale:

”Intervențiile critice Covid-19 - testare, echipament de protecție personală, paturi ATI, ventilatoare, terapeuți și vaccinuri - ar trebui să se adreseze în primul rând lucrătorilor de asistență medicală din prima linie și altor persoane care au grijă de persoanele bolnave și care păstrează în funcțiune infrastructura critică, în special lucrătorii care se confruntă cu un risc ridicat de infecții și a căror pregătire îi face dificil de înlocuit”. (a307)

„În caz de urgență pentru sănătatea publică, serviciile de asistență medicală și organismele de sănătate publică au, de asemenea, datoria de a păstra resursele reduse, reflectând obiectivul umanitar de a salva cel mai mare număr posibil de vieți” (Institutul de Medicină al SUA). (Emanuel et al. 2020)

Immanuel Kant a susținut că alegerile individuale, conștiente și respectul față de ceilalți oameni sunt fundamentele vieții morale. Dar, în cazul pandemiilor, medicilor li se solicită să renunțe la aceste valori și să se concentreze asupra intereselor mai largi ale societății. (Kant 2017)

”O mare parte din etica aplicată se referă la trei teorii:

1 *Utilitarismul*, în care consecințele practice ale diferitelor politici sunt evaluate pe baza ipotezei că politica corectă va fi cea care duce la cea mai mare fericire. Principalele evoluții ale teoriei au venit de la Jeremy Bentham și John Stuart Mill, care au distins între un act și o moralitate utilitaristă. Mai târziu, evoluțiile au ajustat teoria, în special Henry Sidgwick,

care a introdus ideea de motiv sau intenție în moralitate, și Peter Singer care a introdus ideea de preferință în luarea deciziilor morale.

2 *Etica deontologică*, noțiuni bazate pe "reguli", și anume că există o obligație de a efectua acțiunea "corectă", indiferent de consecințele reale (reprezentate de noțiunea de imperativ categoric a lui Immanuel Kant, care era centrul teoriei etice a lui Kant bazat pe datorie). O altă teorie fundamentală deontologică este Legea Naturală, dezvoltată puternic de către Thomas Aquinas și o parte importantă a învățăturii Bisericii Catolice asupra Moralității.

3 *Etica virtuții*, derivată din noțiunile lui Aristotel și Confucius, care afirmă că acțiunea potrivită va fi cea aleasă de un agent adecvat "virtuos". (Sfetcu 2020)

Consecințialismul susține că consecințele comportamentului unuia sunt baza fundamentală a oricărei judecăți asupra corectitudinii sau a nelegalității acestui comportament. Astfel, dintr-un punct de vedere consecvent, un act de drept moral (sau omisiune de a acționa) este unul care va produce un rezultat bun sau o consecință. Valoarea morală a unei acțiuni este determinată de consecința ei potențială, nu de o serie de norme. Consecințialismul este, de obicei, în contrast cu etica deontologică (unde regulile și datorie morală sunt centrale), cu etica virtuții (care se concentrează pe caracterului agentului) și cu etica pragmatică (care tratează moralitatea ca știință). (Scheffler 1988) (Sfetcu 2020a)

Utilitarismul afirmă că cea mai bună acțiune este cea care maximizează utilitatea. (Ethics Unwrapped 2020) Jeremy Bentham, fondatorul utilitarismului, a descris utilitatea ca suma tuturor plăcerilor care rezultă dintr-o acțiune, minus suferința oricărei persoane implicate în acțiune. Există în prezent un dezacord în privința maximizării utilității totale (utilitarism total) sau medii (utilitarism mediu). (White 2015) (Sfetcu 2020a)

Cele mai mari instituții medicale și diverși eticieni pledează pentru o abordare utilitaristă în perioadele de crize de sănătate publică, (Riggs 2020) pentru a maximiza beneficiile pentru societate, în conflict direct cu viziunea noastră obișnuită (kantiană) privind respectul față de persoane ca indivizi. O problemă centrală a utilitarismului este că nu există nicio modalitate clară de a evalua alegerile morale, inclusiv în deciziile medicale. În general, în medicină se respectă

etica medicală kantiană. Dar în pandemie, când resursele sunt sărace, trebuie făcute alegeri profunde, de viață și moarte. În aceste situații principiile utilitarismului oferă cel mai bun răspuns, cu trecerea de la un model de gândire centrat pe pacient la un model de gândire centrat pe societate.

Savulescu și colab. abordează problema priorității în pandemie, în *Utilitarianism and the pandemic*, (Savulescu, Persson, și Wilkinson 2020) cu accent pe două probleme: triajul pacienților, și carantinarea. Ei consideră că utilitarismul este singura teorie etică relevantă pentru a maximiza ceea ce este bine pentru toți (principiul beneficenței). Libertățile individuale pot intra în conflict cu binele general, astfel încât se pune problema imparțialității principiului beneficenței.

Pentru a diferenția între ce este bine și rău pentru individ, Savulescu evidențiază hedonismul (care susține căutarea plăcerii și evitarea suferinței ca singurele componente ale bunăstării, și că ceea ce ar trebui să facem depinde exclusiv de ceea ce afectează bunăstarea indivizilor), (Shaver 2019) dar acesta ar fi prea îngust pentru a diferenția între bine și rău.

Deși unele teorii morale susțin că e mai important să nu faci rău decât să faci bine, Savulescu consideră că nu există nicio diferență morală semnificativă între a face rău și a omite binele.

Principalele versiuni de utilitarism sunt utilitarismul de acțiune (care susține că o acțiune este corectă dacă maximizează utilitatea), și utilitarismul de reguli (care susține că o acțiune este corectă dacă se conformează unei reguli care maximizează utilitatea). (Sfetcu 2020)

Richard Hare a susținut că gândirea morală are loc la două niveluri, intuitiv și critic, și că ar trebui să ne deplasăm între acestea în funcție de circumstanțe. (Hare 1981) Normele de triaj pot fi justificate de o formă de utilitarism de reguli care permite luarea de decizii intuitive rapide. Utilitarismul de „nivel critic” implică alegerea acțiunii care să maximizeze binele atunci când

gândim „la rece, calmă”, cu toate faptele la îndemână. În situații complexe și urgente, Hare susține că ar trebui să folosim utilitarismul de acțiune.

Savulescu explorează, în *Utilitarianism and the pandemic*, implicațiile utilitarismului la nivel critic pentru actuala pandemie COVID-19, și descrie ”reguli plauzibile care ar tinde să maximizeze utilitatea și ar fi utile în situații de urgență” (Savulescu, Persson, și Wilkinson 2020) Ca reguli utilitare de bază, consideră numărul, probabilitatea, durata tratamentului, și resursele.

O abordare interesantă a utilitarismului este ideea că, în timp ce prevenirea COVID-19 poate fi rentabilă, nu este cea mai eficientă acțiune din punct de vedere utilitarist. (Savulescu, Persson, și Wilkinson 2020) The Gates Foundation a estimat că eradicarea globală a malariei ar cost mult mai puțin (Gates și Chambers 2015) și ar duce la salvarea unui număr mult mai mare de vieți.

De asemenea, calitatea vieții poate fi relevantă: dacă anii de viață economisiți prin blocare în pandemie ar fi de o calitate redusă, ar influența în mod negativ beneficiile generale.

Triajul se concentrează în general pe ideea dacă trebuie să se aplice sau nu tratamentul. Conform utilitarismului, medicii ar trebui să fie pregătiți să refuze tratamentul la pacienții cu prognostic slab pentru a permite tratamentul pacienților cu prognostic mai bun dacă ajung mai târziu la urgențe. Astfel, pentru utilitariști responsabilitatea nu este doar a acțiunilor, ci și a inacțiunilor.

Savulescu evidențiază faptul că elaborarea de reguli pentru evaluarea valorii sociale a persoanelor (cine are prioritate) este etică și epistemică complexă, susceptibilă de abuz și dificil de aplicat în mod echitabil. Utilitarismul la nivel critic nu susține astfel de reguli prioritare, fiind sensibil la potențialul abuz (valoarea socială poate fi ușor abuzată de cei puternici pentru a pretinde privilegii și priorități).

Intențiile sunt irelevante pentru utilitariști; chiar dacă consecințele sunt neintenționate, suntem încă responsabili pentru acțiunile noastre, dacă rezultatele negative sunt previzibile și evitabile. Astfel, autoritățile au responsabilitatea morală pentru alegerea unei politici greșite. Dar responsabili sunt și cei care nu a grijă de propria sănătate, existând tendința de a șine cont de aceasta în alocarea resurselor. (Friesen 2018) ”Responsabilitatea (sau dispoziția la un comportament care a dus la sănătate) este relevantă pentru utilitariști doar în măsura în care afectează probabilitatea, lungimea sau calitatea supraviețuirii.” (Savulescu, Persson, și Wilkinson 2020)

Prejudecățile psihologice, intuițiile și euristicile contează uneori în triaj. Utilitarismul urmărește să maximizeze binele, conceput imparțial.

Savulescu afirmă că toate aceste norme pot fi asamblate într-un algoritm pentru alocarea ventilatoarelor și a altor resurse. Algoritmul împarte procesul decizional în etape și acordă prioritate pe baza unor diferite criterii în funcție de disponibilitatea resurselor. (Savulescu, Persson, și Wilkinson 2020) Utilitarismul depinde foarte mult de informații exacte și necesită dovezi bune, fiind complementar științei.

Conform utilitarismului, politica corectă este cea care maximizează bunăstarea în general, la nivelul tuturor oamenilor din toate țările, printr-o egalitatea imparțială radicală - este o teorie fără granițe naționale.

Pentru utilitarism, libertatea și drepturile sunt importante doar în măsura în care asigură bunăstarea. Utilitarismul favorizează o abordare mai coercitivă dacă aceasta este mai eficientă. Dar ”este important de important ca limitarea libertății sau încălcarea drepturilor să fie proporțională cu efectul asupra bunăstării.”

Savulescu concluzionează că utilitarismul este o teorie solicitantă și contraintuitivă. Politica de sănătate este adesea greșit condusă de politică sau de opinia populară, nu de etică. Utilitarismul oferă un cadru clar pentru stabilirea obiectivelor și priorităților, și oferă criterii pentru a măsura succesul. (Savulescu, Persson, și Wilkinson 2020)

Wim Vandekerckhove propune o abordare a pandemiei COVID-19 prin prisma managementului dezastrelor, sau a filozofiei existențialiste. (Vandekerckhove 2020) Astfel, Tanguay-Renaud vorbește despre situațiile de urgență publică întrebându-se ce tip de situație de urgență poate justifica „starea de urgență”, în cadrul căreia îndatoririle și promisiunile făcute creează responsabilități și roluri noi. (Tanguay-Renaud 2009)

Bernard Williams definește ”prima problemă a politicii” ca „asigurarea ordinii, protecției, siguranței, încrederii și condițiilor de cooperare”. (Williams 2005)

M. Walzer discută de ce, în pandemie, se pune comunitatea politică înaintea familiei, prietenilor, comunității religioase sau profesionale. (Walzer 2006)

John susține că există două modalități prin care acțiunile sunt interzise în situații de urgență: prin adoptarea „deontologiei pragului”. (John 2009)

Melnick și Bernheim demonstrează modul în care oficialii de sănătate publică pot utiliza un cod de etică atunci când iau decizii cu privire la alocarea ventilatoarelor, pe baza principiilor codului deontologic al sănătății publice, prin crearea relațiilor pentru construirea biopreparabilității. (Melnick și Bernheim 2009) Astfel se poate crea un consens cu privire la luarea deciziilor privind alocarea resurselor. În acest sens, într-o lucrare despre gestionarea dezastrelor, Zack scrie că

”atât pregătirea cât și răspunsul necesită planuri, și ambele tipuri de planuri au aspecte etice. Există o etică a planificării pregătirii în caz de catastrofe distinctă de o etică a planificării răspunsului la dezastre?” (Zack 2009, 55)

susținând că în pandemiile anterioare a existat o pregătire inadecvată a dezastrelor, doar un răspuns la dezastre. Zack discută două modele: Salvați cel mai mare număr (S1) și Salvați pe TOȚI cei care pot fi salvați (S2). În timp ce S2 are consensul moral, S1 este relativ. S2 este modelul pe care trebuie să-l utilizăm în faza de pregătire, iar S1 se va folosi efectiv în pandemie, prin triajul medical. Acest lucru poate fi justificat doar dacă există o dezbatere publică largă, adică o comunitate politică.

Conform lui Wim Vandekerckhove, existențialismul este un alt mod de abordare a pandemiei. (Vandekerckhove 2020) În acest sens, MacMillan și colab. oferă trei informații cheie: existențialismul plasează o prioritate asupra individului și a eului existențial, permite o examinare coerentă a deciziei și eticii la nivel individual și organizațional, și este, în mod inerent, „aplicat” și concentrat pe „proces” prin faptul că permite o înțelegere a sensului muncii. (MacMillan, Yue, și Mills 2012, 27)

Pentru Albert Camus, absurdul este cauzat de conflictul dintre așteptarea noastră a unei lumi raționale și drepte și dezamăgirea provocată de lumea reală. Acest conflict poate fi depășit printr-un „salt de credință”, acceptând iraționalitatea alegerilor noastre. (Camus 1971) (Camus 1985)

De remarcat că o astfel de abordare, în care protagoniștii acceptă ceea ce vine jucându-și rolul, se regăsește și în cea mai cunoscută baladă populară românească, *Miorița*:

*”Oiță bârsană,
De ești năzdrăvană,
și de-a fi să mor
în câmp de mohor,
Să spui lui vrâncean
Și lui ungiurean
Ca să mă îngroape
Aice, pe-aproape,”* (Baladă populară 2020)

Albert Camus accentuează importanța jucării rolului, iar Vandekerckhove afirmă că acest acceptarea rolului nu este o scuză, ci mai degrabă baza pentru a face excepții și a deveni autentic. Este ceea ce fac și medicii în pandemie, își îndeplinesc doar rolul adoptând abordarea utilitaristă. În ciuda aplauzelor, afirmă Vandekerckhove, ei nu sunt eroi. Doar ”își joacă rolul”. Nu pot face mai mult de atât. (Vandekerckhove 2020)

Anthony B. Pinn, în *Humanism's Vulnerable Human*, (Pinn 2020) face trimitere la *Ciuma* lui Albert Camus (Camus 1972) pentru a compara circumstanțele existențiale ale unor vremuri particulare de angoasă și traumă, asemănătoare de acolo cu perioada actuală de pandemie COVID-19. Pinn consideră că trebuie să căutăm modalități de a absorbi și prelucra această realitate a vieții noastre, încercând să înțelegem circumstanțele. Umaniștii încearcă să înțeleagă acest fenomen în relație cu o mare unitate a vieții: ”Camus reamintește cititorilor natura interconectată a întregii vieți - modul în care existența umană este legată de alte moduri de viață, văzute și nevăzute”.

Finalul cărții lui Camus accentuează ideea că viața este supusă mișcării și activității forțelor materiale pe care oamenii nu le pot controla. Conform lui Camus, sfârșitul ciumei nu este o victorie asupra morții, ci mai degrabă o pauză în acțiune. Există amenințări pe care nu le putem cuceri. În acest sens, ciuma ”generează astfel un sentiment de rebeliune perpetuă; o înțelegere a faptului că luptăm pentru îmbunătățirea circumstanțelor toată viața, ”pentru că putem, nu pentru că vom avea succes””, o trimitere clară la mitul lui Sisif. ”Dacă lupta e permanentă, de ce să mai luptăm, dacă nu învingem odată pentru totdeauna? Pentru că putem, transmite Camus mesajul.” *Mitul lui Sisif și alte eseuri*, a lui Camus, se termină cu aceste cuvinte:

”Să îl las pe Sisif la poalele muntelui! Întotdeauna se va găsi o altă sarcină. Dar Sisif învață fidelitatea superioară care îi neagă pe zei și ridică stâncile. Și el concluzionează că totul este bine. Acest univers, de acum fără stăpân, nu i se pare nici steril, nici inutil. Fiecare atom din acea piatră, fiecare fulg mineral din acel munte întunecat, în sine, formează o lume. Lupta în sine spre înălțimi este suficientă pentru a umple inima unui om. Trebuie să ni-l imaginăm fericit pe Sisif.” (Camus 1985)

Personal, am considerat dintotdeauna această idee ca fiind poate cea mai importantă în viață: rezultatul este mult mai puțin important decât drumul străbătut pentru a-l obține.

La fel ca Sisif, va trebui să luptăm permanent cu acest virus, doar pentru că putem. COVID-19 va fi învins la un moment dat, dar nu va dispărea. Amenințarea va rămâne.

”Lucrurile ne afectează, ne informează, ne modelează - într-un anumit sens determină natura și sensul vieții umane. Nu suntem doar o parte a lumii, suntem dependenți de o lume care nu se apleacă la voința noastră și nu prioritizează criteriile pentru bunăstarea noastră.” (Pinn 2020)

Pentru persoanele fizice aflate în pandemie, Hiram Crespo propune filosofia epicureică ca instrument pentru a gestiona propriul stil de viață. (Crespo 2020) Precum Aristip din Cirene, (Internet Encyclopedia of Philosophy 2020) care a inventat etica plăcerii, ar trebui să fim adaptabili și flexibili, văzând oportunități de plăcere în orice situație.

Epicur ne sfătuiește să nu amânăm fericirea noastră. Clipele de izolare petrecute în pandemie sunt momente pentru a profita la maxim de plăcerile intime. Trebuie să ținem cont de ceea ce este în puterea noastră de a controla.

În scurta *Epistolă* a lui Epicur către Menoeceus (Epicurus 2016) despre frica de moarte și teama de boli și durere, acesta spune că natura stabilește limitele tuturor durerilor noastre și că, din moment ce moartea este neștiință, singurul mod în care ne face să suferim este în așteptarea a ceva ce nu vom fi de fapt acolo pentru a experimenta.

Filozofii greci antici foloseau cuvântul ataraxie pentru idealul moral al unui sentiment liniștit, plăcut, de imperturbabilitate. Epicur ne-a învățat că moartea nu este nimic pentru noi. Atâta timp cât trăim, ar trebui să fim preocupați de calitatea vieții noastre și de viața celor pe care îi iubim. (Crespo 2020)

Bibliografie

- Baladă populară. 2020. „Miorița - Wikisource”. 2020. <https://ro.wikisource.org/wiki/Miori%C8%9Ba>.
- Camus, Albert. 1971. *L'étranger*. Revised ed. Edition. Paris: Gallimard.
- . 1972. *La Peste*. French & European Pubns.
- . 1985. *Le Mythe De Sisyphe Essai Sur L'absurde*. GALLIMARD Edition. Paris: Folio.
- Centers for Disease Control and Prevention. 2011. „Ethical Considerations for Decision Making Regarding Allocation of Mechanical Ventilators during a Severe Influenza Pandemic or Other Public Health Emergency”. https://www.cdc.gov/about/advisory/pdf/VentDocument_Release.pdf.
- Crespo, Hiram. 2020. „An Epicurean Guide to Living More Pleasantly in Times of Coronavirus”. TheHumanist.Com. 28 aprilie 2020. <https://thehumanist.com/features/articles/an-epicurean-guide-to-living-more-pleasantly-in-times-of-coronavirus>.
- Emanuel, Ezekiel J., Govind Persad, Ross Upshur, Beatriz Thome, Michael Parker, Aaron Glickman, Cathy Zhang, Connor Boyle, Maxwell Smith, și James P. Phillips. 2020. „Fair Allocation of Scarce Medical Resources in the Time of Covid-19”. *New England Journal of Medicine* 382 (21): 2049–55. <https://doi.org/10.1056/NEJMs2005114>.
- Epicurus. 2016. *Letter to Menoeceus: Epicurus*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Ethics Unwrapped. 2020. „Utilitarianism”. *Ethics Unwrapped* (blog). 2020. <http://ethicsunwrapped.utexas.edu/glossary/utilitarianism>.
- Friesen, Phoebe. 2018. „Personal Responsibility within Health Policy: Unethical and Ineffective”. *Journal of Medical Ethics* 44 (1): 53–58. <https://doi.org/10.1136/medethics-2016-103478>.
- Gates, B, și R Chambers. 2015. „From Aspiration to Action: What will it take to end malaria? | Medicines for Malaria Venture”. 2015. <https://www.mmv.org/newsroom/publications/aspiration-action-what-will-it-take-end-malaria>.
- Hare, R. M. 1981. *Moral Thinking: Its Levels, Method, and Point*. Moral Thinking. Oxford University Press. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/0198246609.001.0001/acprof-9780198246602>.
- Internet Encyclopedia of Philosophy. 2020. „Aristippus”. 2020. <https://iep.utm.edu/aristip/>.
- John, Stephen David. 2009. „Supreme Emergencies, Epistemic Murkiness and Epistemic Transparency”. *Philosophy of Management*. 1 aprilie 2009. <https://doi.org/10.5840/pom20098212>.
- Kant, Immanuel. 2017. *Kant: The Metaphysics of Morals*. Ediție de Lara Denis. Traducere de Mary Gregor. 2-lea ed. Cambridge Texts in the History of Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316091388>.
- MacMillan, Scott, Anthony R. Yue, și Albert J. Mills. 2012. „Both How and Why: Considering Existentialism as a Philosophy of Work and Management”. *Philosophy of Management*. 1 noiembrie 2012. <https://doi.org/10.5840/pom201211318>.
- Melnick, A. L., și R. G. Bernheim. 2009. „Using the Code of Ethics in Crisis Management Involving Complex Political Environments: Determining Ventilator Allocation During an Influenza Pandemic”. *Philosophy of Management*. 1 aprilie 2009. <https://doi.org/10.5840/pom20098213>.

- Messerly, John. 2020. „The Democratic Virtues Of Skepticism”. *Reason and Meaning* (blog). 15 iulie 2020. <https://reasonandmeaning.com/2020/07/15/the-democratic-virtues-of-skepticism/>.
- Pinn, Anthony B. 2020. „Humanism’s Vulnerable Human”. *TheHumanist.Com*. 28 aprilie 2020. <https://thehumanist.com/features/articles/humanisms-vulnerable-human>.
- Riggs, Garrett. 2020. „Philosophy in a Time of Pandemic”, 6.
- Savulescu, Julian, Ingmar Persson, și Dominic Wilkinson. 2020. „Utilitarianism and the Pandemic”. *Bioethics* 34 (6): 620–32. <https://doi.org/10.1111/bioe.12771>.
- Scheffler. 1988. *Consequentialism and Its Critics*. Oxford University Press.
- Sfetcu, Nicolae. 2020. „Filosofie - Noțiuni de bază, Volumul 2”. *SetThings*. 2020. <https://www.setthings.com/ro/e-books/filosofie-notiuni-de-baza-volumul-2/>.
- Shaver, Robert. 2019. „Egoism”. În *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ediție de Edward N. Zalta, Spring 2019. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/egoism/>.
- Tanguay-Renaud, François. 2009. „Making Sense of ‘Public’ Emergencies”. *Philosophy of Management*. 1 aprilie 2009. <https://doi.org/10.5840/pom20098215>.
- The Free Dictionary. 2020. „skepticism”. În *The Free Dictionary*. <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/skepticism>.
- Vandekerckhove, Wim. 2020. „COVID, Existentialism and Crisis Philosophy”. *Philosophy of Management* 19 (2): 127–32. <https://doi.org/10.1007/s40926-020-00140-2>.
- Walzer, Michael. 2006. *Arguing About War*. New Ed Edition. New Haven London: Yale University Press.
- White, Stuart. 2015. „Social Minimum”. În *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ediție de Edward N. Zalta, Winter 2015. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/social-minimum/>.
- Williams, Bernard Arthur Owen. 2005. *In the Beginning Was the Deed: Realism and Moralism in Political Argument*. Princeton University Press.
- Zack, Naomi. 2009. „The Ethics of Disaster Planning: Preparation vs Response”. *Philosophy of Management*. 1 aprilie 2009. <https://doi.org/10.5840/pom20098216>.